

Tatjana Tolstoj i Aleksandar Timofejevski

SLAVUJEV GAJ¹

Dimitrije Aleksandrovič Prigov i panteon ruske poezije

Tatjana Tolstoj: Naša tema je – šta je to poezija? I ako je ona, recimo, Bog prosvetljenih zemnih zakutaka, da li je u Prigovu bilo Boga? Ja mislim da jeste – da, bilo ga je, dok je Stanislav Rasadin, čestiti starac koji se oberučke držao puškinovske tradicije – smatrao da je Prigov u tom pogledu – izgubljen slučaj. I ostao je pri tome sve dok nije pročitao sledeće stihove Dimitrija Aleksandroviča:

*Posred nekakvih ribnjaka
U nekoj mutnoj vodi
Ah, zar u vasceloj prirodi
nema za mene voda neka...*

Posle čega se ipak predomislio.

Aleksandar Timofejevski: Rasadin je pravi čudak. Većina nas pamti jedino „riblje salate kilo”. Kao da Prigov ništa drugo nije napisao. Na šta, izgleda, niko nije obraćao pažnju. Opelo mu je služio čuveni pop Vigiljanski, u hramu Tretjakovske galerije, odakle su ispraćeni mnogi slavni slikari; tamo, na odru, sred sveća i papirnih ikonica, ležao je i Dimitrije Aleksandrovič. Videvši to, setih se stihova Baratinskog: „Sve oblike leta prošlog izravnaće pokrov beli, prekrivši ih ravnomerno.” Ciglo nekoliko nedelja pre toga, Prigova su, živog i zdravog, i poprilično glasnog, pregnuli da vuku u nekakvom sanduku na dvadeset i treći sprat Univerziteta. A on se, na opšte iznenađenje, obreo u drugom sanduku, i sada leži u njemu, pod snežnobelim zategnutim pokrovom, kao skleptan.

Kao što znate, nemam ništa protiv opela; to je vrlo potrebna, predivna služba – daj bože svakom pokojniku. Premda mi Dimitrije Aleksandrovič nije delovao kao bogomoljac – ko zna šta se dešavalo u duši umirućeg? I Jovan Zlatousti naukuje da Gospodar prima poslednjeg kao i prvog, odmara onoga koji je došao u jedanaesti čas, kao i onoga koji je radio od prvoga časa. Ali biće da Tretjakovku sa Vigiljanskim nije Prigov birao, to nije bila njegova akcija. To beše akcija onih što stigoše u prvi čas, po navici. Oni su po istoj navici već ispratili na večni put ne jednog velikog pisca i umetnika zemlje ruske – nekog od onih sa kojima se Dimitrije Aleksandrovič odavno i prezrivo razišao.

Pesma Baratinskog koje sam se setio, završava se pesimistično: „Sada pred tobom svetlo je sve, al' nove žetve nema za tebe!” Sa Dimitrijem Aleksandrovičem ispalo je još tužnije: „Sada pred tobom svetlo je sve, al' prošle žetve nema za tebe!” Ljudi, koji su organizovali sahranu, iz najbolje namere oduzeli su Prigovu svu njegovu letinu, pribrojav-

¹ Poglavlje iz knjige razgovora Tatjane Tolstoj i Aleksandra Timofejevskog *Istraga Persijanaca*, AST, Moskva, 2023, str. 204–221.

ši ga ostalim oračima, sa kojima nije obdelavao istu njivu. Živeo je u napuštenoj kući, u praznom prostoru, na golom mestu.

I upravo otuda, kao iz neke neporecive nulte tačke, poticalo je celokupno njegovo stvaralaštvo: nema velikih umetnika – ni pisaca ni slikara – taj status je nadmen i smešan, i što je glavno, besadržajan. Postoji go čovek na goloj zemlji, koji stvara gole smislove.

Tačno je napisala Jekaterina Đogoć u svom nekrologu:

Spadao je u pesnike najređeg kova, koji su znali da poezija – nije hitna psihološka pomoć, niti opslužuje osećanja. On sebi nije dopuštao liričnost, što tako lako osvaja srca, i vazda je davao oblik idejama, a ne emocijama; ako se i ravnao prema osećanjima, nije ih izlivaio na čitaoca. Bio je, naravno, konceptualista i prekaljeni umetnički ilegalac... Uvek je bio veoma pronicljiv čovek, rođeni strateg i prosto zdravorazumski subjekt istorije.

I odista je bio to, zdravorazumski subjekt istorije. Šta s tim imaju slikari iz Tretjajkovske galerije?

T. T.: Samo trenutak. Mišljenje gluvaća o muzici – onoj Mocarta ili Salijerija, svejedno – uvek je zanimljivo, ali u mojim očima nema neku ozbiljniju vrednost. Kao prvo, Kaća Đogoć je definitivno, stoprocentno, gluva za ono umetničko. Ta zgodna osobina – zapušenje Eustahijeve tube – dozvoljava joj da sasvim ozbiljno postavi retoričko pitanje: „Ko danas čita Lava Tolstoja?” Druga njena osobina jeste da obožava kad neko nešto ruši, kad je nešto upropašćeno, razoreno. „Ura, ruine!”; „Brzo svi ovamo, tu se neko opoganio.” Slučaj Prigova pruža odličan povod za takav razgovor. Naravno da je jedva dočeka-la da kaže kako Prigov „ne opslužuje nikakva osećanja”.

A. T.: Ne znam da li je Đogoć lišena sluha ili vida, ali jedno je sigurno – ima kefalo. Ume da misli i definiše. Ne govori nesuvislosti. Udubite se samo: zdravorazumski subjekt istorije, koji sebi ne dopušta liričnost i vazda daje oblik idejama. Ona tu na književnoteorijski način opisuje Štolca.² Dimitrije Aleksandrovič beše jedan takav pesnički Štolc, veoma razložen i ne odveć nadahnut. Da nećete možda da tvrdite da je Prigov bio pesnik neizrecivog?

T. T.: Neću, ne preterujte. Pesnika neizrecivog i nema premnogo. Što se tiče umeća mišljenja – opet Vas podsećam na „nečitljivog” Lava Tolstoja. A što se tiče „nesuvislosti”, – podsetite me, molim Vas, nije li Kaća Đogoć trijumfalno i na sav glas tvrdila da ćirilična elektronska prepiska nikada, ali nikada neće postojati! Đogoć pretenduje na postideološkog narodnog komesara, dok brže i veštije od ostalih sastavlja iz starih ali čvrstih „lego” kockica tekstove ispravnog učenja. Ona ne raspolaže mišljenjem već – instrukcijama. Radije bih, ako mi dozvolite, produžila o Rasadinu.

Navedeni stihovi – o Patrijaršijskim ribnjacima – na tren su ganuli kritičara:

² Junak romana *Oblomov* I. Gončarova. (Prim. prev.)

Eto, ispostavilo se da je umeo ne samo da ispoljava totalnu, sveproždiruću ironiju, već (unutar nje) – i lirsku ganutost. Međutim, s njom je izlazio na kraj kao s nečim nepristojno ličnim, prigrlivši masku, zaleđenu u jednoj nepromenljivoj grimasi, nauštrb lica, s njegovim „očaravajućim promenama”.

U svoje ime ću reći da slutim da se Rasadin upecao na reč „mutna” i na narodsku intonaciju. Viktor Krivuljin odriče Prigovu i tu malenkost:

Njegova poezija je apsolutno lišena lirskog subjekta; to je skup iskaza, koji tobože potiču od prosečnog sovjetskog čoveka, mikroskopskog naslednika Gogoljevog Akakija Akakijeviča Bašmačkina. Prigov je govorio o svemu, ne zaustavljajući se ni na sekundu, odazivajući se s parodičnom ozbiljnošću na svakakve aktuelne situacije, ispoljavajući pritom totalnu besadržajnost samog pesničkog govora.

I obrnuto, njegov stari prijatelj Slava Ljon u nekrologu piše:

Ali nije on konceptualista, velim ja. On je nastavljajući velike (veće nego ona iz pera Puškinovih epigona) „lebjadkin – kozma prutkov – satirikon – oberjutske” tradicije ruskog stiha.

Eto, to Vam je raspored mišljenja. Da li je kod Prigova bilo liričnosti? Da li se ona krila ispod „sveproždiruće ironije” ili je pak Prigov liričnost simulirao, dok je iz nje provirivala ironija? A iz nje opet liričnost? A iz nje opet ironija?..

Moja teza glasi ovako – Dimitrije Aleksandrovič, bez obzira na to što je on sam to odricao, beše istinski pesnik. I samo to mu je omogućilo da traje nekoliko decenija, sastavljajući onih trideset hiljada pesama, u ime raznih likova iz raznih slojeva društva. Bez poezije, bez muze, to uopšte ne bi mogao da izvede: motor ne radi bez motornog maziva. A imao je, po mom mišljenju, prilično čudnu muzu, nalik netopiru, sličnu čudovištima koje je crtao. Uzgred budi rečeno, bio je odličan crtač – vredi videti njegove crteže, čak i više negoli instalacije.

A. T.: Oh, uzalud citirate Ljona, i to još nasuprot Krivuljinu. Krivuljin je – pesnik, a Slava Ljon – konceptualistički Slava Zajcev. Nekakva prišipetlja Stihotvoračke Kuće može sa tridesetogodišnjim trajanjem. A onda: da li on uopšte zna, šta je rekao? Nisam siguran. Ko je za njega epigon tradicije Puškina? Jazikov, ili možda Baratinski? Ili Ljermonov, manji od Saše Čornog. Koga je imao u vidu? Nije zahvalno pogađati.

Ali još je gori panteon koji predlaže u zamenu. To Vam je pravi bašibozuk. A. K. Tolstoj, koji zajedno sa braćom Žemčužnjikov stvara Kozmu Prutkova – pravi je epigon Puškina, prema Ljonovoj terminologiji. Obožavani A. K. pljunuti je Puškin, i po odnosu prema istoriji, i po odnosu prema savremenosti, i po stihu, i po misli, i po osećajnosti, samo bez Puškinovih metafizičkih dubina, bez *Pira za vreme kuge*, bez *Bronzanog konjanika*, bez „ženskog mrmljanja parke”. To je Puškin od koga je ostao samo jasan pogled i zdrav smisao, pa tako i bezizlaz, sva tragika ove jasnosti, ove zdravosti. Jer nema ničeg ljigavijeg i metiljavijeg od ruskog bezbožništva i ruskog pravoslavlja, kada se osile.

I recite, šta je zajedničko između A. K., koji i u najzajedljivijim, najsmješnijim svojim stihovima ostaje srdačan i dobrodušan, ali i dosledan svojim stavovima, šta je zajedničko između ovog plemićkog stoicizma i tugaljive afektacije Lebjadkina? Ne razumem.

Ali zato razumem radi čega je ova linija izmišljena. A. K. bi se užasn timer da zna za šta je potomstvu poslužio njegov Prutkov – da se dijamant očisti od pepela, da se poezija odvoji od lirizma. Pa sva ruska poezija od Puškina do Brodskog počiva na dve lirske maksime, na Puškinovoj – „Poezija treba da bude malo priglupa”³ i Ljermontovljevoj – „Da, reći postoje – bez smisla što bruje, bez trepeta koje ne možeš da slušaš.”⁴ U suštini, ovde se radi o jednoj maksimi. Sašu Čornog ona ne dotiče. A Dimitrija Aleksandroviča obilazi u širokom luku.

T. T.: E, izvinite, ali vi ste ovim naprosto definisali Prigova: njegova poezija jeste malko priglupa, i bruji bez smisla, ali bez trepeta ne možeš da je slušaš. Upravo ste povukli apscisu i ordinatu ruske poezije, a Dimitrije Aleksandrovič se u nju, u poeziju, bez ostatka upisuje, poput Leonardovog „čoveka”.

A. T.: Čini mi se da sada upravo vi, a ne ja, dovodite u pitanje Dimitrija Aleksandroviča. On je živio u sovjetskom i postsovjetskom svetu, gde su svi zvuci deformisani, a znaci pomereni – tako se bar njemu činilo, i zatvorivši oči i uši kao Đogoć, on je tragao za svojim smislovima. Makar i zato da ne čuje izlisanu ploču. A mi potežemo baš za njom, i puštamo je. Fućkalo se njemu na sve te puškinsko-ljermontovske neuhvatljivosti. Za njega je to bilo nešto sovjetsko i postsovjetsko. Sve to se može slušati i bez unutrašnjeg trepeta. Nema strasti, osim na nivou parodije, slobodno ih šupirajte, neka ostane samo famozni *milicaner*.

T. T.: *Smolasti mlečni sufle
Pun ukusnosti i sitosti,
S potpunim odsustvom mirisa
Punačak i ružičaste boje.
Zar ga anđeli ne jedu
Nedeljom i crkvenim praznicima
Dok s prosvetljenim osmehom kakaju
Na zemlju snegove i magle.*⁵

Ovo po Vašem mišljenju nije poezija? Ne grešite dušu! To je zreli kapetan Lebjadkin! Imao je on svoju muzu, živela je u njemu, bila je njegov pokretač.

³ *А поэзия, прости Господи, должна быть глуповата.* Iz pisma A. Puškina knezu P. Vjazemskom, maja 1824. (Prim. prev.)

⁴ Stih iz pesme „Есть речи, значенье...” M. Ljermontova. (Prim. prev.)

⁵ Pesma iz ciklusa *Восьмистишия* D. Prigova. (Prim. prev.)

A. T.: Pokretač? Čudesnog li lapsusa. Jer pokretač nije prigovska već blokovska reč. Blok ga je imao. Zanemarimo sumor – zar je to bio njegov pokretač? On je sav dete dobra i svetla, on je sav praznik slobode!⁶

T. T.: Ali i Prigov je dete, zar ne?

A. T.: Jeste, ali on nikada ne bi o sebi rekao: „dobra i svetla”, „praznik slobode” – to su za njega nemoguće, ubijene, kompromitovane reči. I kao pčele u košnici pustoj, ružno vonjaju mrtve reči.⁷ On je ćorav, ćopav, nakazan, junak našeg vremena, i svi oko njega su isti takvi. To je – datost.

T. T.: Da li se u našem ćoravom, ćopavom, zamršenom, pijanom, isповраćanom, nakrivo nasadenom životu – od Gogolja pa do Venjičke Jerofejeva – može biti pesnik, koji odgovara takvom životu? Koji poznaje samo dno? Ne „sunovrat šljuka u svadbenom letu” i ne „labudovi nad sinjim morem”⁸ – i šljuke i labudovi su otpevali svoje. Ali u šumi, ispod panjuga, gde tavori sitna, naša, rođena nečist – zar ona ne treba da ima svog pesnika? Još kako treba. Naši jednostavni, opšteruski ljudi, povolški Čeremisi, Čuvaši, Zirjani ili Mordvini, treba li oni da imaju svoj glas? Treba. Neka su tu i aveti – jer ima takvih avetnih naroda. Naša braća Sloveni – iz bivše Jugoslavije, na primer – mogu da zavijaju kao kurjak ili da riču kao lav, ali tamo niko više ne diže dreku poput drekavca. Tamo su letovališta, tamo je skoro Italija, ni traga avetima. Dok naši ugrofinski narodi – Povolžje, Ural...

A. T.: Dobro, neka bude po Vašem. Naš prosti opšteruski čovek oduvek je drečao kao drekavac. Ali se to nije oduvek smatralo poezijom.

T. T.: Sačekajte malo. Trenutak. Hajde da se malo razaberemo sa tim avetinjama. Živi tako bez ikakve slave sred zelen-dubrave naš tihi, potlačeni – i povremeno buntovni – zagonetni narod, koji uporno ne daje odgovor na prokleta pitanja, pošto se ona nepravilno postavljaju. Na primer: „Rusijo, kuda to juriš?” – odgovor na to može da glasi samo: „U bestragiju.” Nikolaj Vasiljevič Gogolj je pak zarad tuge i lepote napisao: „Ne daje odgovor.” A u stvari daje, ali takav, da ga „umom pojmiti nećeš”.⁹

Dabome da narod ima svoje bogove, i to najrazličitije. Nabrajam nasumce, bez hijerarhije: šumski, kućni, vodeni i banjski duhovi, pa rusalke, Nikolaj Ugodnik, drekavac, i druga bezbrojna sića. Zna nešto svoje taj narod, poseduje svoje tihe potajne radosti, ne guje svoju poeziju – i baš ta pesnička radijacija, ona, u Prigovljevom slučaju, potiče otud. A ko će to ozvučiti, oglasiti u ime naroda? Uzgred, drekavčeva dreka – u izvođenju Prigova – to je visoki, dugi, zamirući kikut.

⁶ Stihovi iz pesme „O, я hoču bezumno žitъ” A. Bloka. (Prim. prev.)

⁷ Stihovi iz pesme Slovo N. Gumiljova (Prim. prev.)

⁸ Slobodno nadošle amblematske slike iz turgenjevskih plemićkih gnezda. (Prim. prev.)

⁹ Iz pesme „Umom Rossio ne ponjaty” F. Tjutčeva. (Prim. prev.)

A. T.: Ali zadatak poezije se, sasvim obrnuto, sastojao u tome da se sve to *ne* ozvučuje. U dubodolinama nema Helikona, na santama ne cveta lovor, Čukči ne znaju za Anakreona, Zirjane neće pohoditi Tjutčev. Poezija je bila ograđeni prostor. Izvan njenih granica se urlikalo, drečalo poput drekavca, dok je Nikolaj Ugodnik bio poštovan kao bog. U dubodolinama i na santama. Ne na Helikonu. Daleko, o daleko budite neprosvećeni, neka vas ne bude ovde¹⁰ – glavna je pesnička deviza, od Puškina do Brodskog. Ali ne i Dimitrija Aleksandroviča. Upravo njega nije bilo.

T. T.: Lepo. Prema Vašem mišljenju, znači, u ruskoj poeziji postoji samo jedna dostojna tradicija – ona Puškinova, apolonijska. Jasan pogled, zdrav smisao, tragizam, duboki ponori, visoki uzleti, najširi mogući spektar smešnog – ne samo palanačka „ironija”, koju kod nas čitav vek turaju u sve, kao Kinezi svoju glutaminsku kiselinu, već i lagana šala, i sarkazam, i visoki olimpijski smeh, i grubi husarski grohot, i golicavi rusko-francuski kalambur. Ogroman dijapazon, svakom će udovoljiti – pa i udovoljava. A glavni epigon ove tradicije trenutno je – Kušner. On jeste divan, ali to je slepa ulica.

A što se tiče Ljonovog panteona – priznajem da je nelinearan. Recimo, vrludav. Ali meni je jasno kako je taj niz nastao. Tu je kozma-prutkovsko „U susednoj sobi klikće Jermenin” bliže „Podstanaru i Fjokli na divanu” Saše Čornoga nego parodiji na Puškinovu romansu; tu se „ah, ako ti crv domili na šiju, sama ga zgnječi a ne daj lakiju” i te kako slaže sa Lebjadkinovim i oberiutskim (Olejnikovim) bubašvabama.

Da i ne govorimo kako cela ova tradicija počiva na snižavanju, dok reaguje na telesnost i grubost ljudske fiziologije, i u potpunosti prihvata pretpostavljenu bedastoću, ubogost i svakodnevička sranja. Tradicija Puškina premašuje snage plebejskih vlasnika bušnih čarapa, podstanara zadimljenih žučkastih soba, tesnih, poput mrtvačkog sanduka. Tu se ne razgovara sa parkama već sa stanodavkama. Ono što se u Puškinovom svetu označavalo kao trošno i prolazno, ovde dobija konkretne obrise kabla s pomijama. U ovom svetu se češu, pljuju, tamane vaške. Ali i tu postoje svoja poezija, svoji porivi, svoji ambisi, svoj „oganj što uzapćen plamti”,¹¹ i to u musavoj posudi: jer druge i nema. U tom svetu nije se uvek smejati žoharu; on naprosto srasta s čovekom. Evo jednog socijalnog plakata iz tridesetih:

*Uđe li žohar u uvce,
I jošte čavlič pride
I druge kakve trice –
Bonik nek doktoru ide.*

Zvuči kao pesma Prigova, ali sasvim zaozbiljno.

Što se tiče A. K., on je izuzetan po tome što se kod njega slobodno slažu obe tradicije.

Možete li da zamislite kako glamuroznoj Sofiji Miler, tokom bala, slučajno u uvo dopeva „i još čavlič pride”? Kod Kozme Prutkova se, međutim, i crv zavlači za vrat, i tarantula u diližansu.

¹⁰ Moto pesme „Pošt i tolpa” A. Puškina (*Procul, o procul este profani*, iz Vergilija). (Prim. prev.)

¹¹ Stih iz pesme „Nekrasivaja devočka” N. Zabolockog. (Prim. prev.)

A. T.: Vi tako zamamno govorite o poeziji da sam se pretvorio u uvo. Ali čvrsto držim sir u ustima. Ne dajem se kablu s pomijama. On, dakako, ne premaša Rafaela, ali je dostojan svakog divljenja, niko to ne osporava. Sve može biti građa za poeziju – kada biste znali iz kakvog smeća... To je znala Ahmatova, ali su to odlično znali i svi apolonijski pesnici. Sećate se kod Hodaseviča, u programskim, klasicističkim stihovima o ruskom jeziku i njegovoj Arini Rodionovnoj?

*Tamo gde u srcu, što crvi proždraše,
Ljubav je za mene neprolaznu krila,
Spava kraj carskih, hodinskih gostiju
Jelena Kuzina, moja dojkinja.*

Da bismo se uverili u neprolaznu ljubav, srce mora biti proždрано od crva, i pritom bukvalno, jer, kako rekoste, žohar i čovek su nerazdvojni. Pa naravno da su nerazdvojni – bez niskog nema ni visokog, koje u protivnom nije spoznatljivo: potrebna je ta polazna tačka. Ako se ne iščešeš, ne ishrakneš, ne potamaniš vaške – kako da služiš liturgiju? Ali konceptualisti se nisu ni okupili da je služe – okupili su se da je sahrane: zaboravljene su reči, zamukla muzika, zamro je, iščezaо, rastvorio se zvuk – i hvala bogu. Zakopaćemo je u zemlju, tu liturgiju, i oko groba ćemo podići ogradu, i pažljivo numerisati, i zapisati na karticu, a onda ćemo zakreštati poput drekavca. I to je nešto. Ali nije veliko pesničko dostignuće. Čak i ako posuđujete svoj glas narodu.

T. T.: Svoj glas je posudila narodu Ahmatova, a ni u kom slučaju konceptualisti. „Zapuše l' mi usta, da s krikom ne hodam mog stomilionskog, jedinog naroda.” Nego, oprostite, i Ana Andrejevna je preterala! Nikada se kroz njena usta nije oglasio narod, ni na sekund.

A. T.: Hvala bogu što nije. Bili bi to nepodnošljivi zvuci. Nego, šta ste zapeli za dreku drekavca i dreku naroda? Ona je više nego odurna.

T. T.: To jest, vi biste želeli „čudnu pesmu slavujeva gaja...”¹²

A. T.: Jeste, želeo bih, iza ograde dakako. Upravo to i pokušavam sve vreme da kažem: poezija je – naš slavujev gaj. Onamo zaputimo se, s tobom, i otisnimo, moj roditelju.¹³

T. T.: E, ali tamo nas niko više neće pustiti. Nego, da ponovim – ne bi Prigov trajao četrdeset godina u poeziji da se u njemu nije krio pesnik već samo drekavac. On jeste negirao svoj status pesnika – ali pritom se možda tajno nadaо priznanju. Nikada se nije zbližavaо s onima koji su smatrani pravim pesnicima, on je prosto prijateljvao, s jednima, s drugima, ali se plašio bliskosti s tim svetom: a šta ako ga iznenada izopšte? On beše potajni poeta – vekovao je s ove strane ograde, i pored svega ostajući pesnik.

¹² Iz programske autopoetičke poeme „Solovyньный sad” A. Bloka. (Prim. prev.)

¹³ Iz pesme „Ты знаеешь край, где мirt i lavr rastet” F. Tjutčeva (Prim. prev.)

A. T.: A znate, sada sam shvatio, evo baš ovog trenutka, da Vam je Dimitrije Aleksandrovič zato tako blizak, jer se u njemu Kis probudila.

T. T.: Moguće, ne znam. Ja prosto, za razliku od Vas, imam razumevanja za te sirovnjake, za narod. Sa svoje pak strane, mene taj isti narod, najverovatnije, ne razume, i najradije bi potegao armaturu sa suvim betonom i raspalio me po tintari – što ne utiče na činjenicu da ga ja razumem. Dobro ga poznajem – živela sam s njim. Prema njemu sam osetila, u najmanju ruku, oduševljenje – i neku čudnu ljubav. Taj isti narod ne da mi da normalno živim, ali to ne menja ništa. Ima takvih ljudi, koji gotive australijske aboridžine, ruske seljake, afričke pigmeje – e pa, to sam Vam ja.

A. T.: Ja isto volim narod – ali kad ore njivu, a ne kada mrči hartiju. I uopšte uzev. Nisu svi mužici isti. Ako ne propije letinu, mužik ima svu poštu moju.¹⁴

T. T.: Ispadoste nekakav spahija što zvera s balkona dok mužik ore, znači, može još da se kafeniše. Zašto odričete ruskom narodu uzvišene porive?

A. T.: Ma, zezam se. Ništa ja ne odričem i ne delim pesnike prema poreklu; nema veće gluposti. Jesenjina je odličan pesnik, ne toliko veliki kako misle autori popularne serije, ali bez svake sumnje divan. I Kljujev je divan. I Isakovski. I Rupcov. On je, uzgred budi rečeno, izuzetan – mešavina Jesenjina i Tjutčeva. A narod...

Meni se čini da narod sam sebe suspreže u svojim porivima ka uzvišenom – jer se posle snebiva. Pustiti crvenog petla na plemićko gnezdo – i to je nekakav poriv ka uzvišenom. Nekakav heksametar. Ali Dimitrije Aleksandrovič s tim nema ništa, nije mu svojstven taj greh: on nije dizao dreku, on je dreku prikazivao. Nije u njemu prebivao drekavac koji teži da zastraši – o ne, on je samo oponašao narodsku srčiku. Koju ste Vi opisali u romanu *Kis*. Bio je to neki konceptualistički projekat – razotkrivanje prirodnog srednjovekovnog čoveka u sovjetskom-postsovjetskom inženjeru. Tako nekako.

T. T.: Vidite, dvadeseti vek se bavio rušenjem – svega. On je veoma uspešno uništio likovnu umetnost. On je porazio humanizam – ako se ideja humanizma još i drži, to je isključivo na razlici između primata kao familije i čoveka kao vrste; i umnogome zahvaljujući hrišćanstvu. Muziku su upropastili, skulpturu itd. Dvadeseti vek je pokušao da zatre i književnost – i na tom mestu se spotakao. Zašto? Zato što je, za razliku od drugih vidova umetnosti, umetnost reči stvorena tako da je ne možete uništiti do kraja. Zato što u početku bješe Riječ, i Riječ bješe u Boga, i Bog bješe Riječ.¹⁵ To je onaj instrument stvaranja koji je Bog ostavio za sebe.

Uništenje slovesne umetnosti moguće je samo uz uništenje svega živog. Reč je smisao, reč je Bog, smisao je Bog. Postoje razni pokušaji da se ovo napadne sa raznih strana – i ako je, kako se Vama čini, Dimitrije Aleksandrovič i nastojao da razruši tu Reč, onda

¹⁴ Iz pesme „Potok-bogatyrъ” A. K. Tolstoja. (Prim. prev.)

¹⁵ *Otkrivenje Svetog Jovana Bogoslova*, poglavlje 1. (Prim. prev.)

mu očigledno nije uspeo. I pored svega on beše pesnik, to jest služio je Reči, i naše sedamdesete su se, bez obzira na sve, u njegovoj poeziji odrazile veoma snažno.

A. T.: U tome ću se složiti s Vama. Sedamdesetih je bilo teško ne biti konceptualista. Tada se vreme činilo totalnim, zanavek ustanovljenim; nije bilo prošlosti, budućnosti takođe, samo beskonačna sadašnjost: večiti Brežnjev, voistinu vo vjeki vjekov. I tada se Anđeo zakle [...] da vremena više biti neće¹⁶ – bili smo u to apsolutno sigurni. Oko nas je trajao jedan te isti dan, kao u popularnom američkom filmu. Zanimljivo da je i na Zapadu bilo nešto slično, mada tamo nije bilo nikakvog Brežnjeva na vidiku – stadijalna sličnost zaklanja sve socijalne razlike: ideologija je u zabludi u vezi sa svojim značajem, primaran je ipak stil.

Ranije smo mislili da je staljinistička arhitektura – neprevaziđena u svojoj rugobi ili lepoti, kako se već kome činilo, ali sad, proputovavši po Evropama, znamo da je Staljin i tamo na istom mestu u isto vreme: kobne četrdesete prevajuju polovinu – i nastupa usrdno komunalno paladijanstvo, s tavanicom od tri koma deset, sklono iznenadnim napadima hysterije.

U Moskvi je takvih klimakteričnih ispada, takvog lesonitskog megalomanstva, dakako, bilo više nego u Londonu, i daleko više nego u Berlinu – poraženi Švaba uvukao je glavu u ramena i nije se odveć razmetao; osećanje krivice, znate, i te kako doprinosi da se ostane u granicama dobrog ukusa. Ali i tamo, i tamo, i tamo, na posleratnim ruševinama niče klasicizam, i bodro kreće u susret utilitarizmu – u široke narodne mase. Tako, sedamdesetih ne samo u SSSR, nego posvuda, iščezava prošlost: obuzima nas san, i čvrsto spimo na različitim polovima zemlje: ti mene može biti sanjaš u taj čas; nižu se časovi krokom vekova.¹⁷ Ruski konceptualisti su sanjali svoje zapadne kolege, na raznim polovima zemlje, ali su smatrali da za to imaju poseban razlog. Činilo im se da su Puškin i Ljermontov, i njima podobni Lav Tolstoj postali svojina sovjetskog školskog udžbenika, a ako je već tako – onda napolje iz profesije. To su poručili Lavu Tolstoju. I on je smireno izašao, pošto je izašla i sama prošlost, i svugde se utvrdila sadašnjost, bezizlazna, poput kapsule od armiranog betona. I šta, zar ćete pregnuti da je opisujete sa čehovskom tanošću, sa bunjinskim prelivima? Ne, vi ćete je rastaviti na kartice. Goli čovek na goljoj zemlji tragaće za golim smislovima, i drečaće kao drekavac, a ne biglisati kao slavuj. To predstavlja kraj slavujevog gaja, kraj slikarstva, poezije, muzike, kraj hrišćanstva, kraj Evrope, kraj istorije.

Ali prodoše i sedamdesete, dođoše osamdesete – i ništa se nije završilo. Jedino se završio večiti Brežnjev, što je podstaklo život, i ovakav i onakav, sve u svemu veoma žustar. Iščezao je onaj jedan te isti dan, zaredaše sasvim različiti dani. Sadašnjost se pokrenula s mesta, pojavila se budućnost, i obrazovala se prošlost. I odmah se ispostavilo da čovek ima oko, koje čezne za bojom, znači slikarstvom, da ima sluh, koji zahteva zvuk, znači muziku, da ima dušu, a ona žudi za rečju, jer reč je – Bog. Bog, a ne kartica.

¹⁶ *Otkrivenje Svetog Jovana Bogoslova*, poglavlje 10. (Prim. prev.)

¹⁷ Početni stihovi pesme „Kogda zamrut otčajaņie i zloba” A. Bloka. (Prim. prev.)

Slikarstvo, poezija, muzika nisu umrli, i ne mogu umreti, pa makar i zbog toga što čine – fizičku potrebu ljudskog organizma. I opet će se zaoriti koncert u slavujevom vr-tu, ako ne danas, ono sutra, ili kroz stotinu godina – Puškin s Ljermontovom i njima po-dobnim Lavom Tolstojem neizostavno će grunuti, pa oni nisu mrtvi, ne, prošlost je isto tako neotuđivi deo sadašnjosti kao i budućnost. Ali Dimitrije Aleksandrovič Prigov nije čitao *Anu Karenjinu*, i nastavio je da dreči poput drekavca.

A konceptualisti su osedeli, ugojili se, zauzeli univerzitetske katedre, napunili mu-zeje. Ali oni su i sada „prekaljeni umetnički ilegalci”. Nikome nije nezgodno zbog ovog dvojstva, ali ono će im se već osvetiti. Smešna sintagma „aktuelna umetnost” već je po-stala odlika šlampave starosti. Proći će još trideset godina, i sok od paradajza će se pre-tvoriti u običnu zarđalu konzervu, profesor-ilegalac u čudnu zverku, a kilometri insta-lacija, koje nikada nisu izazivale nikakva osećanja – u nejasnu zagonetku. Kako nisu na-stale iz strasti – ko će se odazvati na njih, kako ih uopšte prepoznati? Biće to mrtav trag, nalik šari nadgrobnog natpisa na nepoznatom jeziku, koji vijuga iz zemlje u zemlju, od jedne do druge građevine. Dvadeseti vek je strašno preuveličavao sopstveni značaj, što je odavno jasno, a njegove poslednje decenije će se pretvoriti u crne rupe, poput neke mračne epohe sa tajanstvenim smećem preostalim posle nje. Dok je on, zacelo, isto pred-stavljao karticu.

T. T.: I ja se nadam da će konceptualizam, ta glupa izmišljotina, štaka, što potpoma-že premeštanje, zabavna igračka – da se raspukne. I da će preostati živa poezija. Nadam se da će devedeset devet posto onoga što je konceptualizam izdeljao nestati. A sa Dimi-trijem Aleksandrovičem... jedino s njim se, možda, to neće desiti. Eto, svi oni će umreti, a on – neće. On ima mali volšebni kamičak u nedrima, koji će ga spasti od pogibelji, amin.

A. T.: Amin.

(S ruskog prevela Draginja Ramadanski)